

Asia: VN/24520/2023

Uuden vammaispalvelulain soveltamisalan tarkentaminen

Lausunnonantajan lausunto

1. Lausunnonantajan organisaatio

Tutkija

2. Pidätkö hallituksen esitysluonnoksen 3 luvussa kerrottuja tavoitteita kannatettavina?

ei

Voit halutessasi esittää huomioita:

Tavoitteista vammaisten ihmisten oikeuksien toteutuminen on kannatettava. Sen sijaan tavoitteen asettamista hyvinvointialueen rahoitukseen ja palvelujärjestelmän kestävyys ei voi pitää kannatettavina tavoitteina lain uudistamiselle. Tavoitteiden tulisi lähteä kaiken ikäisten vammaisten ihmisten ihmis- ja perusoikeuksien toteutumisen turvaamisesta. YK:n vammaisten oikeuksien yleissopimuksen tulisi olla lain uudistamisen kehyksenä ja lähtökohtana. Yleissopimuksen tulisi vihdoin toteutua myös Suomessa. Vammaispalvelut tai vammaisten ihmisten oikeudet eivät saa olla säästöjen tavoitteena. Hyvinvointialueiden vammaispalveluiden resurssit ovat jo nykyiselläänkin aliresurssoidut eivätkä vammaisten oikeudet toteudu YK:n vammaissopimuksen tarkoittamalla tavalla.

Hyväksytyssä vammaispalvelulaissa (675/2023) on jo säännös lain suhteesta muuhun lainsäädäntöön. 2 §:n mukaan lain perusteella järjestetään vammaisen henkilön tavanomaisessa elämässä tarvitsemia erityispalveluita, jos hän ei saa yksilöllisen tarpeensa mukaisia ja sopivia palveluita sosiaalihuoltolain (1301/2014), terveydenhuoltolain (1326/2010), varhaiskasvatuslain (540/2018), perusopetuslain (628/1998) tai muun lain perusteella. Samansisältöinen säännös on myös tällä hetkellä voimassa olevassa vammaispalvelulaissa ja se on riittänyt erottamaan yleis- ja erityislainsäädännön soveltamisen tarkoituksen. Vammaispalvelu on ollut ja säilyy erityislakina jo hyväksytyin vammaispalvelulain 2 §:n nojalla.

3. Päästäänkö esitetyillä muutosehdotuksilla esityksen tavoitteisiin?

ei

Voit halutessasi esittää huomioita:

Esitetyillä muutosehdotuksilla ei päästä tavoitteeseen turvata vammaisten henkilöiden oikeudet vaan esitetyillä muutosehdotuksilla tuetaan päinvastaista tavoitetta. Esitetyillä muutosehdotuksilla ohjataan eri vammaryhmien eriarvoiseen kohteluun ja heikennetään vammaisten henkilöiden tosiasiallista osallisuutta ja oikeuksien toteutumista. Uuden lain tulisi lisätä eri ikäisten ja eri vammaryhmien yhdenvertaisia oikeuksia – ei päinvastoin. Muutosehdotuksilla ei myöskään toteuteta YK:n vammaissopimusta.

4. Ovatko ensisijaisen lainsäädännön mukaisten palvelujen ensisijaisuutta korostavat säännökset mielestänne kannatettavia? (Vammaispalvelulain 2 §)

-

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Ehdotetut säännökset heikentävät vammaispalvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta sekä eriarvoistavat vammaisia keskenään ja myös suhteessa vammattomiin ihmisiin. Säännökset mahdollistavat eri tavalla ja eri ikäisinä vammautuneiden henkilöiden eriarvoisen kohtelun nykyistä tilannetta pahemmin. Ehdotetut säännökset eivät paranna nykyistä tilannetta vaan heikentävät sitä.

Hyväksytyyn lain muotoiluun ”Tämän lain perusteella järjestetään vammaisen henkilön tavanomaisessa elämässä tarvitsemia erityispalveluita, jos hän ei saa yksilöllisen tarpeensa mukaisia ja sopivia palveluita...” korvaaminen ehdotetulla muotoilulla ”Tämän lain perusteella järjestetään palveluita vain, jos ensisijaisessa lainsäädännössä tarkoitetut palvelut eivät ole henkilön yksilöllisen palvelutarpeen ja edun kannalta sopivia ja riittäviä” ei takaa vammaisille henkilöille tarpeen mukaisten palvelujen saatavuutta. Ehdotetun muotoilun yhdistäminen ehdotettuun kohtaan ”Sen lisäksi, mitä 1 momentissa säädetään, tämän lain perusteella järjestetään palveluita vammaiselle henkilölle vain, jos hänelle ei ole järjestettävissä palveluita ensisijaisen lainsäädännön mukaan...” korostaa mahdollisuutta, jossa vammaisen henkilö jää kokonaan vaille tarvitsemiaan palveluja. Muutos siis tosiasiallisesti heikentäisi välttämättömien vammaispalvelujen saamista. Muotoilu ”ei ole järjestettävissä” ei takaa tilannetta, että vammaisen henkilö saisi tarvitsemansa palvelut tosiasiallisesti muun lain nojalla. Muotoilu korostaa vammaisten henkilöiden väliinpuotoamista sosiaalipalvelujärjestelmässä. Esimerkiksi sosiaalihuoltolaissa on sääntelyä harkinnanvaraisista palveluista. Ne voivat olla järjestettävissä, mutta niitä ei välttämättä vammaiselle henkilölle järjestetä. Esitetty muotoilu ”jos hänelle ei ole järjestettävissä” tulee muuttaa hyväksytyyn vammaispalvelulain mukaiseksi ”jos hän ei saa yksilöllisen tarpeensa mukaisia ja sopivia palveluita”.

Erityisesti esityksen 2 §:n pykäläperustelujen kohta (ilmeisesti sivu 46, sivunumeroa ei ole kirjattu): ”Lainvalintatilanteessa olisi lisäksi arvioitava esimerkiksi, millä sosiaalihuoltolaissa tarkoitetuilla palveluilla olisi mahdollista vastata henkilön palvelutarpeeseen. Samalla arvioitaisiin, olisivatko nämä palvelut lain mukaisesti järjestettynä riittäviä, asiakkaan edun mukaisia ja sopivia. Se, että hyvinvointialue ei järjestä palveluita yleislainsäädännön edellyttämässä laajuudessa, ei olisi peruste soveltaa erityislakia.” antaa huolestuttavan tulkintaohjeen lain soveltajalle. Kohdan voi tulkita siten,

että jos vammainen henkilö ei saa tarvitsemiaan palveluja yleislain nojalla siksi, koska hyvinvointialue ei niitä syystä tai toisesta järjestä, ei vammaisen tarvitsemia palveluja tarvitse järjestää erityislainkaan nojalla.

Esitän myös, että ehdotetun 2 § 2 momenttiin lisätty vanhuspalvelulaki poistetaan, sillä kyseinen laki ei takaa ikääntyneille vammaisille palveluja. Laissa ei ole sääntelyä muista palveluista kuin neuvontapalveluiden järjestämisestä (12 §) eikä se sisällä mitään subjektiivisia oikeuksia. Vanhuspalvelulaki ei takaa vammaispalveluihin rinnastettavia palveluja millään lailla. Lain ottaminen listaan mukaan lisää entisestään eri vamma- ja ikäryhmien eriarvoista kohtelua ja välittää lain soveltajalle vääränlaisen kuvan vanhuspalvelulain säännöksistä. Tähän vääränlaiseen mielikuvaan kannustaa myös esityksen 2 §:n pykäläperustelujen (ilmeisesti sivu 46) lause ”Vanhuspalvelulaki parantaa iäkkään henkilön mahdollisuutta saada laadukkaita palveluita sekä henkilön mahdollisuutta vaikuttaa hänelle järjestettävien palveluiden sisältöön ja toteuttamistapaan.” Erityisesti nykyisessä vanhustenhuollon kriisissä tiedämme erittäin hyvin, ettei lauseen sisältö ole totuudenmukainen. Vanhuspalvelulain mainitseminen 2 §:ssa on sekä hyödytöntä että este vammaisten oikeuksien yhdenvertaiselle toteutumiselle.

Esitysluonnoksessa korostetaan sitä, että hyväksytystä laista poisjätetty ns. ikääntymisrajaus on aiheuttanut riskin siitä, että ikääntyneiden palveluja olisi alettu järjestämään aiempaa enemmän vammaispalvelulain nojalla (ilmeisesti sivu 23). Tällainen päätelmä on epälooginen. Jos kyseessä on ikääntynyt vammainen henkilö, joka ei saa tarpeisiinsa nähden riittäviä palveluja yleislain nojalla, tulee hänellä olla oikeus vammaispalveluihin samalla tavalla kuin häntä nuoremmillakin vammaisilla. Samalla tavalla tulee menetellä kaiken ikäisten vammaisten kohdalla. Emme voi syrjiä ihmisiä iän perusteella. Suurin osa ikääntyneistä ei ole vammaisia. Suurimmalla osalla ikääntyneistä ei ole tarvetta vammaispalveluihin. Ikääntyminen ei myöskään aiheuta vammautumista.

Hyväksytyssä vammaispalvelulaissa (675/2023) on jo säännös lain suhteesta muuhun lainsäädäntöön. 2 §:n mukaan lain perusteella järjestetään vammaisen henkilön tavanomaisessa elämässä tarvitsemia erityispalveluita, jos hän ei saa yksilöllisen tarpeensa mukaisia ja sopivia palveluita sosiaalihuoltolain (1301/2014), terveydenhuoltolain (1326/2010), varhaiskasvatuslain (540/2018), perusopetuslain (628/1998) tai muun lain perusteella. Samansisältöinen säännös on myös tällä hetkellä voimassa olevassa vammaispalvelulaissa. Vammaispalvelulaki on ollut ja säilyy erityislakina jo hyväksytyin vammaispalvelulain 2 §:n nojalla. Kaiken ikäisten vammaisten kohdalla.

5. Onko elämänvaiheessa tavanomaisesta poikkeavaa tarvetta koskeva säännösehdotus mielestänne kannatettava? (Vammaispalvelulain 2 §)

-

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Säännösehdotus vie sosiaalipalvelujärjestelmäämme kohti lisääntyvää eriarvoisuutta. Muotoilu elämänvaiheen tavanomaisesta tarpeesta on ongelmallinen monista eri syistä. Aiemmissa lain valmistelun vaiheessa vastaavanlaista muotoilua ehdotettaessa sai se jyrkän vastustuksen muotoilun monitulkintaisuuden ja epämääräisyyden vuoksi. Säännösehdotus olisi paluu vanhentuneeseen ajatteluun ja toimimattomaksi todettuun lähtökohtaan.

Tarkastelen muotoilua elämänvaiheen tavanomaisesta tarpeesta ikääntyneiden vammaisten näkökulmasta. On erittäin harmillista, että esitysluonnos tukee virheellistä kuvaa siitä, että ikääntyneiden palvelutarve rajautuisi hoidon ja hoivan palveluihin ja että etenevät muistisairaudet johtuisivat ikääntymisestä.

Tällaisella retoriikalla maalataan vinoutunutta kuvaa siitä, että ikääntyneen vammaisen tarpeet liittyvät ainoastaan hoitoon ja hoivaan. Suurin osa ikääntyneistä ei tarvitse hoidon ja hoivan palveluja – tai muitakaan sosiaali- tai vammaispalveluja. Myös ikääntyneillä vammaisilla voi olla samanlaisia palveluntarpeita kuin nuoremmilla. Lain 1 § sanelee, mihin tarkoitukseen laki on tarkoitettu. Vammaispalvelulakia ei ole lähtökohtaisesti tarkoitettu hoidon ja hoivan järjestämiseen - minkään ikäiselle vammaiselle henkilölle. Ei myöskään sellaisille muistisairaille, joiden palvelutarve on hoitoa tai hoivaa. Hyväksytyllä vammaispalvelulailla ei paikattaisi ikääntyneiden ihmisten hoidon ja hoivan palvelujen järjestämistä.

Esitysluonnoksessa kirjoitetaan auki eri ikävaiheita. Listan viimeinen vaihe on vanhuus. Kyseisessä kohdassa (ilmeisesti sivulta 48 alkaen) nostetaan ensin esille ikääntyneiden palvelujen kehitystyö. Tässä yhteydessä mainitaan esimerkkeinä hoivan ja huolenpidon tarpeet, kotihoidon säännökset ja iäkkäiden ympärivuorokautinen palveluasuminen. Esitysluonnos unohtaa ikääntyneiden muut palvelutarpeet. Sivun 49 muotoilu ”Lainsäädäntöön ja palvelurakenteisiin liittyvien uudistusten johdosta iäkkäiden henkilöiden avun ja tuen tarpeisiin voidaan yleensä vastata iäkkäille henkilöille tarkoitetuilla sosiaalihuoltolain mukaisilla palveluilla” maalaa jälleen vinoutunutta kuvaa siitä, että iäkkäiden henkilöiden palvelutarpeet eivät voisi olla samanlaisia kuin muun ikäisillä. Miksi iäkkäät ovat mainittu, muttei muita ikäryhmiä? Samalla tavalla nuorempienkin avun ja tuen tarpeisiin vastataan ensisijaisesti sosiaalihuoltolain tai muiden lakien mukaisilla palveluilla.

Mikä sitten on elämänvaiheeseen liittyvää tavanomaista tarvetta? Entä keitä ovat ne ikääntyneet ihmiset, joihin esitysluonnoksessa viitataan? Sivulla 22 kerrotaan, että yleensä ikääntymisen vaikutukset alkavat tuntua laajemmin suhteellisen korkeassa iässä noin 75 ikävuodesta ylöspäin. Tarkoitetaanko esitysluonnoksella siis sitä, että yli 75-vuotiaat tarvitsevat vain hoidon ja hoivan palveluja ja yli 75-vuotiaana vammautuminen ei olekaan vammautumista? Millä tavalla yli 75-vuotiaana vammautuminen kuuluu ikääntymiseen? Mitkä sairaudet ja vammat kuuluvat yli 75-vuotiaana vammautumiseen?

Sivulla 49 kerrotaan, että iäkkäillä henkilöillä esiintyy tyypillisesti erilaisia sairauksia, jotka eivät ole niin tavanomaisia nuoremmassa ikäluokissa ja viitataan, että näitä tällaisia sairauksia on kuvattu hyväksytyyn lain 2 §:ää koskeissa perusteluissa. Kun katsomme hyväksytyyn lain 2 § perusteluja, on siellä lueteltu monia erilaisia sairauksia. Tarkoitetaanko ehdotuksella siis sitä, että hyväksytyyn lain 2 § perusteluissa lueteltujen sairauksien aiheuttamat palvelutarpeet rajataan käytännössä vammaispalvelulain ulkopuolelle? Lain soveltajalle syntyy käsitys, että nämä luetellut sairaudet ovat niitä esityksessä tarkoitettuja tavanomaisia sairauksia vanhuudessa ja aiheuttavat sellaista tavanomaista palvelutarvetta, joka ei oikeuta vammaispalveluihin. Esityksen sivulla 28 linjataan selkeästi, että iäkkäille henkilöille tyypillisiä palvelutarpeita omaavat ovat esimerkiksi muistisairaant henkilöt.

Edellä mainitun lisäksi esitysluonnoksessa todetaan useassa kohtaa, että muistisairaudet johtuvat ikääntymisestä. Nykyisen runsaan tutkimustiedon valossa tiedämme de facto, että tämä ei ole totta. Etenevät muistisairaudet ovat neurologisia rappeuttavia aivosairauksia, joita voi esiintyä huomattavan nuorillakin. Työikäisiä muistisairaita ihmisiä arvioidaan Suomessa olevan 7000-10000. Muistisairaudet eivät kuulu normaaliin ikääntymiseen eivätkä aiheudu ikääntymisestä. Hallituksen esitysluonnokset virheelliset tiedot tältä osin tulisi huolellisesti korjata.

On myös huomattava, että muistisairauksia on useita erilaisia erilaisin oirekuvin. Yleisin on Alzheimerin tauti. Tarkoitetaanko hallituksen esitysluonnoksessa, että vain Alzheimerin tautia sairastavat rajataan lain ulkopuolelle? Mitä jos diagnoosina onkin jokin harvinaisempi muistisairaus, kuten Lewyn kappale? Onko se riittävän harvinainen, jotta se ei ole tavanomainen kyseisessä elämänvaiheessa?

6. Onko asiakkaan edun ja maksuttomuuden suhdetta koskeva tarkennus mielestänne kannatettava? (Sosiaalihuoltolain 4 §)

en osaa sanoa

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

-

7. Onko asiakasmaksulain säännöksiä täydentävä niin sanottu suojasäännös mielestänne kannatettava? (Vammaispalvelulain 2 §:n 4 ja 5 momentti)

en osaa sanoa

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

-

8. Voit halutessasi esittää muita huomioita esityksestä:

Hallituksen esityksen tavoitteiden naamiointi vammaisten henkilöiden oikeuksien turvaamiseksi ja palvelujen saatavuuden varmistamiseksi on hyvin kyseenalainen. Esityksestä käy ilmi, että vammaispalvelujen vähentäminen, säästöt ja ikääntyneiden vammaisten, erityisesti muistisairaiden ihmisten, rajaaminen vammaispalvelujen ulkopuolelle, ovat tosiasiallinen tavoite.

Ehdotetut muutokset eivät varmista vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumista eivätkä vastaa YK:n vammaisten oikeuksien sopimusta. Sopimuksessa ei rajata mitään ikä-, sairaus- tai vammairyhmää oikeuksien ulkopuolelle. Päinvastoin korostetaan yhdenvertaisuutta. Myös Suomi katsoi sopimusta koskevassa hallituksen esityksessään vammaisuuden käsitteen olevan laaja ja totesi sopimuksen piirissä olevan muun ohella muistisairaant (HE 284/2014 vp, s. 23–24).

Ehdotetut muutokset eivät myöskään tuo säästöjä. Jos panostaisimme ikääntyneidenkin vammaisten osallisuuteen ja toimintakyvyn tukemiseen – mitä vammaispalvelut tekevät – kalliimpien palvelumuotojen tarve lykkääntyisi ja vähenisi. Mikä sitten oikeasti säästäisi.

Jos otamme muistisairaat erityisen tarkastelun kohteeksi, niin on muistutettava, että tutkimusten mukaan muistisairauden puhkeamisen siirtäminen viidellä vuodella vähentäisi dementian esiintyvyyden puoleen. Kyseessä olisi todella merkittävä kustannussäästö. Tutkimusnäytön mukaan tukemalla muistisairaahan osallisuutta, osallistumista ja itsenäistä elämää (kirjaimellisesti uuden VPL 1 § mukaan) esimerkiksi liikkumisen tuella, henkilökohtaisella avulla ja tuetulla päätöksenteolla tuetaan muistisairaahan arkea ja toimintakykyä ja hidastetaan muistisairauden etenemistä ja täten lykätään sairauden dementia-vaihetta. Mikä jälleen lykkää kallista ympärivuorokautista hoivaa ja toisi säästöjä.

Esitysluonnoksessa välitetään virheellistä tietoa siitä, että muistisairaudet johtuvat ikääntymisestä. Virheelliset tiedot tulisi korjata.

Nikumaa Henna
Itä-Suomen yliopisto